

УДК 341.48

*Барбашин В.В., к. т. н., начальник кафедри організації забезпечення цивільного захисту в надзвичайних ситуаціях УЦЗУ,
Толкунов І.О., старший викладач кафедри організації забезпечення цивільного захисту в надзвичайних ситуаціях УЦЗУ*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ТЕРОРИЗМУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА

У статті показано необхідність системного підходу щодо вирішення завдань реагування на надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру взагалі і прояви тероризму зокрема, які містять в собі загрози соціального, фізичного та психологічного походження.

Ключові слова: тероризм, надзвичайна ситуація соціально-політичного характеру, психологічне насильство, загроза, система національної безпеки.

Постановка проблеми. Комплексне вирішення питань забезпечення цивільного захисту (ЦЗ) в надзвичайних ситуаціях (НС) передбачає реагування органів управління, сил і засобів ЦЗ України на надзвичайні ситуації техногенного, природного, соціально-політичного та військового характеру [1]. Хоча основну небезпеку становлять НС техногенного та природного характеру, не меншої шкоди завдають і події соціально-політичного походження, які призводять до значних деструктивних наслідків: загибелі людей, руйнування матеріальних цінностей, дегуманізації соціальних відносин.

Згідно з вимогами [2], до НС соціально-політичного характеру відносяться події, пов'язані з протиправними діями терористичного і антиконституційного характеру, а також завдання з виявлення застарілих боєприпасів, аварії на арсеналах, складах боєприпасів та інших об'єктах військового призначення з викиданням уламків, реактивних та звичайних снарядів, нещасні випадки з людьми та інш. Основний вміст цього розширеного переліку (за винятком останнього) можна звести до одного терміна, який останнім часом все ширше використовується в засобах масової інформації та, з їх подачі, в повсякденному житті – тероризм.

Метою даної статті є: обґрунтування необхідності системного підходу до вирішення завдань реагування на прояви НС соціально-

політичного характеру взагалі і прояви тероризму зокрема, які містять в собі загрози соціального, фізичного та психологічного походження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як свідчать матеріали видань [3; 4; 5], тероризм – це узагальнене комплексне поняття, яке містить страх і жах як мету визначених (терористичних) актів і дій, самі акти і дії, їх конкретні результати і весь спектр більш широких наслідків, означених вище, це перш за все психологічний стан жаху, який виникає в результаті проявів насильства. Таким чином, терористичні акти – це перш за все акти насильства.

Для впорядкування безлічі прикладів терористичних актів (актів насильства) можна застосувати параметричний підхід. В результаті можна виділити чотири основних їх види:

1) Масове (колективне, групове) організоване насильство, легітимоване державою, здійснюють, наприклад, армія і поліція – соціальні інститути, які спеціально для цього створюються.

2) Масове стихійне, виникаюче спонтанно і початково нібито ніким не організоване насильство, яке зазвичай спрямоване проти держави і суспільних інститутів – це, як правило, різного роду повстання, бунти та інші аналогічні масові стихійні лиха.

3) Індивідуальне організоване насильство включає як тиранію монархата над підданими, так і, навпаки, індивідуальний терор проти монархів, наприклад, царевбивство.

4) Індивідуальне стихійне насильство включає дуже широке коло явищ – від звичайного побутового хуліганства до знущань начальника над підлеглим (психологічне насильство), або, навпаки, вбивство підлеглим начальника.

Постановка задачі та її вирішення. Хоча тероризм як явище налічує не одне сторіччя свого існування, проте ніколи раніше він не набував таких масштабів і не ставав одним з найбільш небезпечних викликів безпеці людства, як наприкінці минулого і початку нинішнього століття.

Сучасна індустріальна інфраструктура розвинених держав, особливо крупних промислових регіонів, з тисячами радіоактивно, хімічно і біологічно небезпечних об'єктів, створює сприятливі умови для терористів завдавати катастрофічних збитків навіть без використання зброї масового знищення.

Протистояння цим намаганням терористичних організацій можливе за рахунок створення, впровадження і розвитку інтеграційної системи боротьби з тероризмом. Це потребує об'єднання зусиль різних міністерств, відомств, організацій і установ незалежно від рівня підлеглості і форм власності, з метою забезпечення безпеки всього соціуму в цілому і кожного індивідуума зокрема. У цьому сенсі нами і розглядається система ЦЗ населення і територій України як компонент національної безпеки і як основа для розробки і реалізації методологічних підходів протидії терористичним актам.

Така система, на наш погляд, повинна включати:

1. Розробку єдиного понятійно-термінологічного апарату і комплексу законодавчих, нормативно-правових й інших керівних документів;

2. Виконання комплексу науково-дослідних і дослідно-конструкторських, а також виробничих, соціально-економічних, організаційно-господарських, інженерно-технічних та інших спеціальних заходів, що забезпечують ефективне вирішення задач у сфері забезпечення безпеки при здійсненні боротьби з високотехнологічним тероризмом.

Інтеграція всіх існуючих систем безпеки і життєзабезпечення дозволить створити надійний захист населення і територій від різних видів зовнішніх і внутрішніх загроз.

Але перш ніж перейти до наступних напрямів означеної програми, необхідно дати наявні правові і термінологічні визначення поняття «безпека»:

1. Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх погроз;

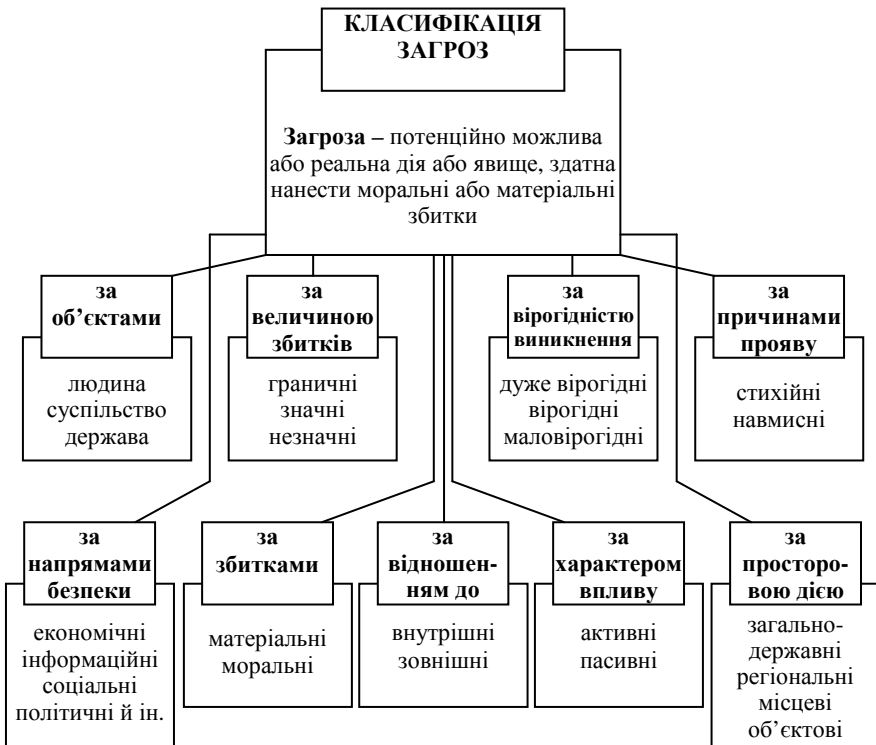
2. Стан великої або малої системи (від держави до індивідуума), що дозволяє їй ефективно здійснювати свою повсякденну життєдіяльність.

Небезпеки і загрози є неодмінними супутниками життєдіяльності особи, суспільства, держави, світової спільноти на всіх фазах їх становлення і розвитку. У процесі боротьби за виживання людство виробило певні уміння щодо передбачення і запобігання потенційним небезпекам і реальним загрозам.

Різноманіття небезпек, загроз і джерел їх виникнення вимагає їх класифікації.

Представляється доцільним групувати небезпеки і загрози за наступними ознаками:

- за спрямованістю проти певних суб'єктів, їх інтересів і потреб, а також проти тих або інших об'єктів (зокрема природних);
  - за відношенням до об'єктів дії – на внутрішні і зовнішні;
  - за сферами дії (екологія, економіка, політика, соціальна сфера, сфера оборони, культурологія і т.д.);
  - за масштабами (загальнодержавні, регіональні, місцеві та об'єктові);
  - за способами і формами прояву (заяви, конкретні дії, сукупність обставин, які можуть породити небезпеку в перспективі і вимагають захисного реагування і т.д.);
  - за джерелами і рушійними силами (природні, обумовлені діями людей і т.д.);
  - за очікуваною дією на об'єкти – раптові (несподівані) й очікувані.
- Пропонована класифікація небезпек і загроз подана на рис. 1.

Рис. 1. Класифікація загроз

Для того, щоб зрозуміти, наскільки взагалі можливо виявляти і запобігати загрозам терактів, необхідно класифікувати їх за різними підходами, зокрема за місцем і часом:

- одноразові;
- серійні (синхронні, послідовні з інтервалом або зістиковані);
- розсіяні або згруповані (територіально, зокрема трансграничні).

Запропонована обмежена класифікація терактів і суб'єктів терористичної діяльності носить той рівень узагальнення, який може служити точкою відліку для системного підходу при розробці комплексу заходів протидії тероризму.

Реалізація такого комплексу заходів передбачає:

1. Розробку моделей оперативної протидії актам тероризму з урахуванням досвіду реагування на НС техногенного і природного характеру.

2. Розробку методики оцінки ризику проживання населення на різних територіях через вищеназвані небезпеки.

3. Здійснення зонування території за рівнями ризиків від можливих терористичних актів, а також від можливих аварій і катастроф техногенного і природного характеру.

4. Розробку положення про державну експертизу проектів і рішень щодо об'єктів будь-яких рівнів підлеглості і форм власності, а також щодо заходів на території держави, які можуть бути джерелом НС або можуть впливати на забезпечення захисту населення і територій від техногенних і природних катаклізмів і терактів.

Зазначений комплекс заходів слід розглядати як компонент та невід'ємну складову системи національної безпеки (СНБ) України. Це спеціально створена сукупність правових норм, законодавчих і виконавчих органів, а також засобів, методів і напрямів їх діяльності щодо забезпечення надійного захисту об'єктів безпеки.

Цілі і завдання СНБ України представлені на рис. 2.

Забезпечення безпеки є головною функцією СНБ. При цьому необхідно мати на увазі наступне:

- забезпечення безпеки не може бути одноразовим актом. Це безперервний процес, що полягає в обґрунтуванні і реалізації оптимальних методів, способів і шляхів вдосконалення і розвитку системи

безпеки, безперервному контролю, виявленні слабких місць і потенційних небезпек і загроз;

- безпека може бути забезпечена лише при комплексному використанні всього арсеналу наявних сил і засобів.

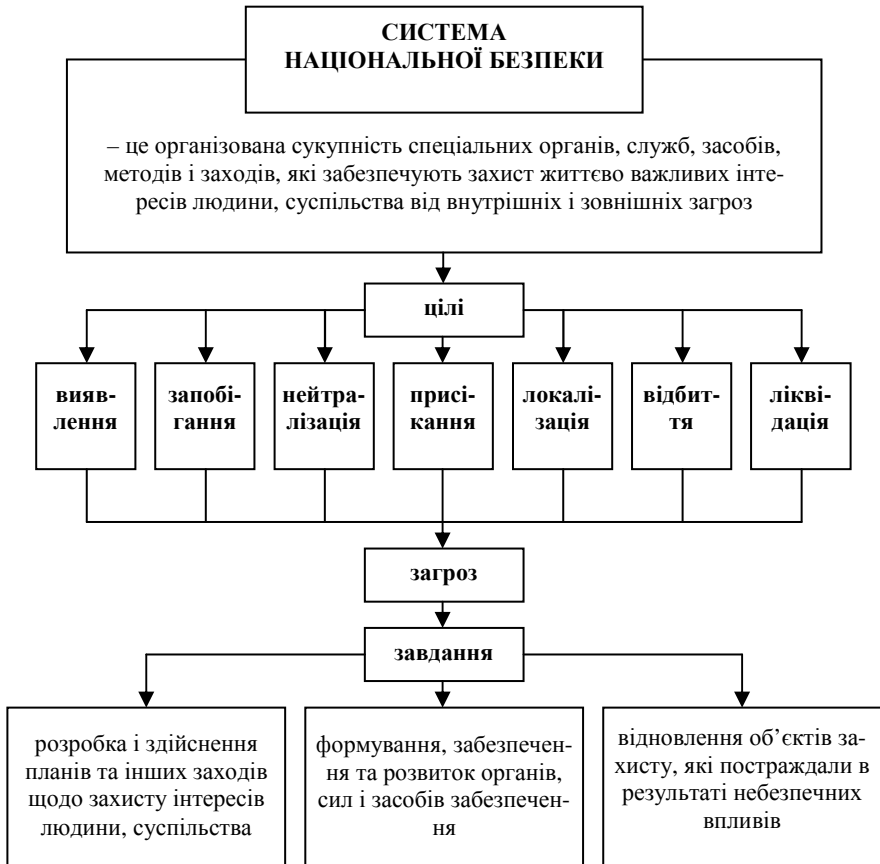

Рис. 2 – Система національної безпеки України

Найбільший ефект досягається тоді, коли всі використовувані сили, засоби і методи об'єднуються в єдиний, цілісний механізм при централізованому управлінні.

Основними функціями СНБ можуть бути:

- виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки, здійснення комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо їх попередження і нейтралізації;

- керування силами і засобами забезпечення безпеки в повсякденних умовах і при надзвичайних ситуаціях;

- здійснення системи заходів з відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки в зонах, що постраждали в результаті виникнення надзвичайної ситуації.

Залежно від обстановки діяльність СНБ реалізується в умовах (рис. 3): повсякденної готовності; підвищеної готовності; надзвичайного стану, надзвичайної ситуації.

**РЕЖИМИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ**

СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	РЕЖИМИ	ПОВСЯКДЕННИЙ Нормальне функціонування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прогнозування, виявлення, запобігання, оцінка та нейтралізація усіх видів загроз. 2. Розробка, корегування планів і програм забезпечення безпеки. 3. Підбір, навчання та удосконалення кадрів системи національної безпеки. 	ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ
		ПІДВИЩЕНОЇ ГОТОВНОСТІ Функціонування за наявності загроз, які потребують усунення	<ol style="list-style-type: none"> 4. Уточнення і удосконалення планів знешкодження загроз. 5. Підвищення готовності сил забезпечення національної безпеки. 6. Початок роботи органів управління в умовах НС. 	
		НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ Функціонування за наявності загроз, які потребують локалізації та ліквідації	<ol style="list-style-type: none"> 7. Реалізація відповідних оперативних планів. 8. Повна готовність системи національної безпеки, сил і засобів забезпечення до безпосередньої локалізації та ліквідації загроз. 	

Рис. 3 - Режими функціонування СНБ

Типові оперативні плани носять конфіденційний характер, доступ до яких має тільки вузьке коло осіб.

СНБ вирішуватиме наступні задачі: оцінка обстановки; вживання невідкладних заходів з безпеки; керування діяльністю об'єкта в умовах НС; забезпечення оперативної взаємодії в середині і поза системою.

СНБ повинна бути самодостатньою. Під цим розуміється у тому числі і кадрова забезпеченість, що необхідно передбачити при реалізації вказаної програми.

Для навчання і регулярного підвищення кваліфікації учасників боротьби з тероризмом, вивчення досягнень інших суб'єктів, українських і зарубіжних, з проблем протидії тероризму необхідні:

- вдосконалення навчально-методичної бази;
- впровадження заходів щодо надання методичної допомоги;
- розробка і реалізація програм комплексної підготовки;
- закупівля і використання тренажерів;
- стажування і перепідготовка особового складу структур СНБ.

Висновки. Таким чином, у статті надаються методологічні підходи до систематизації та класифікації потенційних небезпек та загроз доводиться необхідність системного підходу до питань національної безпеки України і як її складової – системи цивільного захисту населення і територій України стосовно питань реагування на прояви надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру взагалі і прояви тероризму зокрема, які містять в собі загрози соціального, фізичного та психологічного походження обґрунтовано доводиться необхідність створення і впровадження комплексу заходів щодо боротьби з тероризмом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доповідь про стан техногенної та екологічної безпеки в Україні в 2005 році. – http://www.mns.gov.ua/annual_report/2006.
2. Державний класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019-2001.
3. Ольшанский Д.В. Психология террора. – Екатеринбург: Деловая книга, М.: Академический проект, ОППЛ, 2002. – 320 с.
4. Дворкин В.З., Ковалев В.И., Лисица В.Н. и др. Терроризм в мегаполисе: оценка угроз и защищенности. – М.: Права человека,

2002. – 114 с.

5. Бедрицкий А.В., Змеевский А.В., Лепский В.Е. и др. СупертERRORИЗМ: новый вызов нового века. – М.: Права человека, 2002. – 394 с.